

Türk Romanında Kadın Yazarların Kaleminden Doğal Arzu Sorgulaması¹

Questioning Natural Desire in Turkish Novels by Women Writers

Hacire AKTAŞ DAĞ *, Didem ARDALI BÜYÜKARMAN **

Öz

Bu makale, 1950-1980 arasında romanlarını yayımlamış dört kadın yazarın kadın kahramanları üzerinden doğal arzunun nasıl sorgulandığı üzerinde duruyor. Makalede Freud'un doğal arzu (id) ve Lacan'ın simgesel (baba yasası) kavramlarından yararlanılarak cumhuriyet kadını tipi ekseninde kadın karakterlerin doğal arzu dönüşümleri incelenecektir. Nezihe Meriç, *Korsan Çıkma* (1961) romanında ilk defa cumhuriyet kadını temsil eden kadın başkarakterleri ile simgesel düzende kadının doğal arzusunu, anne-kız çatışma ekseninde özgürleşmek, meslek sahibi olarak toplumda yer edinmek, kadının sosyal hayatta kabul ettirme amacıyla sorgulamaya başlar. Leyla Erbil'in *Tuhaf Bir Kadın* (1971) romanında da kadın başkarakter, cumhuriyet kadını tipi olarak simgesel düzendeki baba yasasına (anne, aile, toplum, ataerkil çevre) karşı çıkıp doğal arzuları (Üniversite okumak, kadın bir şair olmak) doğrultusunda özgür bir kadın olarak yaşamak ister. Bu iki romanın peşi sıra Adalet Ağaoğlu'nun *Ölmeye Yatmak* (1973) romanındaki cumhuriyet kadını olan başkarakter, simgesel düzende cumhuriyet kadını tipinin kurgusallığını açığa çıkararak kadının doğal arzusuna vurgu yapar. Romandaki kadın başkarakter, cumhuriyet kadını tipinin kurgusal benliğini eleştirip yıkmaya çalışarak yeni bir benlik oluşumu içerisine girer ve özgür bir kadın olarak simgesel düzenin yasaları dışında (toplum yasaları, aile yasaları, cumhuriyet yasaları vb.) kendi doğal arzularını yaşama çabası içerisine girer. Füzûzan'ın *47'li* (1974) romanında ise cumhuriyet kadını tipini temsil eden anne ile onun değerlerine karşı çıkan kızının çatışması işlenir. Bu anne-kız çatışması ekseninde kadının doğal arzusu yeni nesil kadın tarafından savunulur. Romanın başkarakteri kadın, sosyalist öğretiyi eklemlediği doğal arzusunu (Üniversite Sosyoloji bölümünü okumak, istediği adamla sevgili olmak, istediği siyasi düşünciyi benimsemek) annesi ve yaşadığı toplumun katı kurallarını yıkarak hayata geçirir. Bu dört romanda

¹ Bu makale Yıldız Teknik Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Projeleri Koordinatörlüğünde “SDK-2023-5873” numara ile desteklenen ve aynı adı taşıyan “Türk Romanında Kadın Karakterin Arzu Dönüşümleri: Kadın Yazarlar (1860- 1980)” adlı doktora tezinden üretilmiştir.

* Doktora öğrencisi, Yıldız Teknik Üniversitesi, e-posta: hacire.aktas00@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4791-9092.

** Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, e-posta: dbuyuk@yildiz.edu.tr. ORCID: 0000-0003-4440-2012.

kronolojik olarak kadının doğal arzusu, cumhuriyet kadını tipinin oluşumu, sorgulanışı, eleştirisi ve son olarak yıkılışı ekseninde analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Kadın, Arzu, Korsan Çıkmaşı, Tuhaf Bir Kadın, Ölmeye Yatmak, 47'liler.*

Abstract

This article focuses on how natural desire was questioned through the female protagonists of four female writers who published their novels between 1950 and 1980. In this article, the natural desire transformations of female characters will be examined in the context of the republican woman type by utilizing Freud's natural desire (id) and Lacan's symbolic (the law of father) concepts. In her novel *Korsan Çıkmaşı* (1961), Nezihe Meriç, for the first time, begins to question the natural desire of women in the symbolic order with the female protagonists representing the republican woman, in the context of the mother-daughter conflict, to become free, to gain a place in society by becoming a professional, and to have women accepted in social life. In Leyla Erbil's novel *Tuhaf Bir Kadın* (1971), the female protagonists, as a republican woman type, opposes the law of father in the symbolic order (mother, family, society, patriarchal environment) and wants to live as a free woman in line with her natural desires (studying at university, becoming a female poet). Following these two novels, the main character, a republican type woman, in Adalet Ağaoğlu's novel *Ölmeye Yatmak* (1973) emphasizes the natural desire of women by revealing the fictionality of the republican woman type in the symbolic order. The female protagonist in the novel enters into the formation of a new self by criticizing and trying to destroy the fictional self of the republican type of woman and as a free woman she tries to live her natural desires outside the laws of the symbolic order (societal laws, family laws, republican laws, etc.). In Füzûzan's novel *47'liler* (1974), the conflict between the mother, who represents the republican woman type, and her daughter, who opposes her values, is discussed. In this mother-daughter conflict, the natural desire of women is defended by the new generation of women. The woman who is the main character of the novel, realizes her natural desire, which she has integrated into socialist doctrine (to study Sociology at the university, to be in love with the man she wants, to adopt the political ideology she wants), by breaking the strict rules of her mother and the society she live in. In these four novels, the natural desire of women will be analyzed chronologically, in terms of the formation of the republican woman type, its questioning, criticism and finally its collapse.

Keywords: *Woman, Desire, Korsan Çıkmaşı, Tuhaf Bir Kadın, Ölmeye Yatmak, 47'liler.*

Giriş

Arzu kavramı, kelime anlamıyla sözlüklerde istek olarak nitelenip içten gelen bir yönelme olarak açıklansa da bu anlamla sınırlandırılmaz. Arzu, insana ait bir duygu olduğu için insanın ruhsal, zihinsel ve toplumsal dönüşümleri içerisinde şekillenir. İnsanla ilişkili olan arzu birçok filozof (Platon, Aristoteles, Schopenhauer, Sartre, Spinoza, Nietzsche) tarafından farklı bakış açılarıyla yorumlanır. Felsefeden ilhamla arzu psikoloji sahasında konu edilip analiz edilir.

Arzu, Sigmund Freud (1856-1939) tarafından psikanalitik incelemeler ışığında ele alınmıştır. Psikanaliz, insan ruhu ve aklı çerçevesinde insan arzularını analiz eder. Psikanaliz doğruları bilmez onları aramamıza yardımcı olur (Somay, 2022: 14). Bu anlamda, psikanaliz diğer disiplinlere göre insan ruhu ve zihnini baskılamadan analiz eder. Psikanaliz, normal olanı sorun eder, psikanaliz normalize edilende bastırılanın geri döndüğünü, sıradan ortalamaya uyum sağlamak için gösterilen fedakârlığın yarın patolojiler, nevrozlar, cinsel sorunlar, duygulanım sorunları, melankoli, nedensiz yas ve intihar olarak ortaya çıktığını deneyimlemiştir (Somay, 2022: 19-20).

Freud'un psikanalizdeki amacı, "bilinçdışının analizi yoluyla erişilemeyen zihinsel süreçleri araştırmak" (Hitchcock, 2015: 23-25) olarak ortaya konabilir. Didier Anzieu'nun ifadesiyle Freud, kendi düşleri üzerine yaptığı incelemelerle psikanalizi keşfeder (2003: 24). Freud, insanın ruhsal dünyasını anlamaya çalışan psikanalitik kuramı için ruhsal dünyadaki bütün unsurları (mitler, oyunlar, düşler, düşlemler, gündüz düşleri, sanat eserini) inceler. Dürtü/arzu kuramıyla insan arzularının analizini yapar ve dürtü kuramında değişikliklere giderek arzuyu pozitif ve negatif olarak ikiye ayırır. "Haz ilkesi"(pozitif) ve "haz ilkesinin ötesinde" (negatif) adı altında yaşamsal ve ölümcül arzular olduğunu (Freud, 2011) tespit eder.

Freud'un arzu kuramının temeli "haz ilkesi" üzerinedir. İnsanın yaşamdaki amacı tatmin olup haz alarak mutlu olmaktır, insan mutlu olmak için arzular. Freud, id-ego-süperego olarak adlandırdığı yapısal kişilik kuramında egonun (benlik), süperegonun (dış dünyanın) yasalarına, yani gerçeklik ilkesine uyarak doğal arzuları (id) bastırıp bilinçdışına ittiğini belirtir. Arzular, bilinçdışında tamamen yok olmayarak farklı versiyonlara bürünerek açığa çıkar ve kısmen doyum sağlar. Freud, benlik oluşumuyla arzuların şekillendiğini, doğal arzunun (id), benlik yapılanmasında sekteye uğradığını saptar. Toplumsal yasalarla uyum içerisinde olan insan benliği, doğal arzuları bastırıp farklı şekillerde yücelir.

Lacan, Freud'un kavramları çerçevesinde özne kuramını yeniden yorumlar. Freud'un temel çalışmalarında benlik oluşumu çerçevesinde arzunun yapısı, işlevi, değişimi açıklanırken, Lacan da ise özne oluşumu ve bilinçdışının rolü çerçevesinde arzunun yapısı, işlevi ve değişimi anlatılır. Lacan'ın imgesel-simgesel-gerçek olarak oluşturduğu özne kuramı da Freud'un kuramının yeni bir yorumudur (Bowie, 2007). Lacan'a göre çocuğun doğumla anneden ilk kopuşu onda bir eksiklik yaratır. Çocuk imgesel dönemde (ayna evresi) aynada gördüğü anneye özdeşleşmek ister. Bu dönemde babanın (yasa) araya girmesiyle anneye özdeşleşemez (Lacan, 2013). Freud da bu durum Oidipus Kompleksi

aşamasında gerçekleşir, çocuk yasayla tanışır. Çocuk simgeselde (dil, yasa, sistemler) özneleşmeye çalışarak babayla (yasa, dil, sistem) özdeşleşmek istese de tam olarak bu gerçekleşmez.

Freud ve Lacan'ın arzu kavramı, farklı olarak görünse de aynı temele dayanır. İkisi de arzu kuramında anne-çocuk arasındaki ilişkiyi analiz eder. Birey, benlik oluşturma ve özne olma aşamasında yasak arzularını bastırır, böler, bilinçdışına iter. Oidipus ve imgeselden simgesele geçiş aşamasında insan öznesi bölünür. Bilinç ve bilinçdışında sıkışan özne, bastırıp bilinçdışına ittiği arzularını yok etmez, bu arzular farklı formlarla bürünerek tekrar açığa çıkar. Bu anlamda her iki düşünür de doğal arzusunun yaşanmadığına dair ortak bir payda da buluşur. Freud, ilk haz/arzusunun toplumda yasakla karşılaşarak bastırılıp başka forma dönüştüğünü saptarken Lacan da özne olma aşamasında imgeselden simgesele geçişte öznenin arzularının yasalarla şekillendiğine vurgu yapar.

Bu çerçevede bakıldığında insan arzusunun özgür olmadığı yasaklarla şekillendiği gözlemlenir. Freud'un doğal arzu (id) kavramı insanın ilk içten gelen doğal arzusudur; fakat bu arzu id-ego-süperego mekanizmasından geçtiğinde daima toplumda kabul gören yasalara göre şekillenip gerçeklik ilkesine uyar. Bu anlamda insanın doğal arzusu değişip dönüşerek yasaya uygun bir şekilde ortaya çıkar. Freud yasa ve yasakların insan arzusu üzerindeki etkisini çözümler. Lacan'ın simgesel kavramında da benzer durum söz konusudur, insan toplumsal yasalara (baba yasası) uyarak özne olabildiği için kendi içten gelen doğal arzularını yaşayamaz. Bu anlamda insanın doğal arzusu yasak ve yasalarla değişip dönüşür.

Bu çalışmada, Freud'un id (doğal arzusu) kavramıyla Lacan'ın simgesel kavramı ışığında 1950-1980 arasında seçilen dört kadın yazarın romanlarında kadının doğal arzusu analiz edilmektedir. Bu çalışma kadın arzusuna odaklandığı için kadın yazarların romanlarıyla sınırlandırılmıştır. Seçilen kadın yazarların romanlarında kadın başkarakterler odağa alınıp geniş bir çerçevede anlatılmıştır. Bu dört kadın yazar, kadın duyarlılığıyla kadın ve arzusunu ele aldığı için romanlarda kadın arzusunun analizi yapmaya imkan sağlar.

1950-1980 yılları arasında roman yazan birçok kadın yazarın eserlerine bakıldığında, kadın karakterler ön plana çıkar. Bu dönem romanında öne çıkan konulardan biri de anne-kız çatışmasıdır. Bu çatışmanın temel izleği zihinsel değişim olup genç nesil kadınlar annelerinin toplumsal normlarla kısıtlanıp baskılanmasına karşı çıkar. Bu çerçevede genç nesil kadınlar doğal arzularını yaşamak isterken annelerinden miras kalan “cumhuriyet kadını” sıfatından da kurtulmak ister. Genç nesil kadınlar, doğal arzularını yaşamak için anneleri ekseninde “cumhuriyet kadını” sıfatını sorgulayıp eleştirir.

Türk romanında “cumhuriyet kadını tipi”² farklı birçok çalışmaya konu edilip belli açılarla değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeler arasında öne çıkanlardan biri de Cumhuriyet'in kadın

² 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler eserinin birinci bölümü içerisinde yer alan aşağıdaki çalışmalara geniş bilgi için bkz: Fatmagül Berktaş, *Cumhuriyet'in 75 Yıllık Serüvenine Kadınlar Açısından Bakmak*; Leyla Kırkpınar, *Türkiye'de Toplumsal Değişme Sürecinde Kadın*; Ayşe Durakbaşı, *Cumhuriyet Döneminde Modern Kadın ve Erkek Kimliklerinin Oluşumu: Kemalist Kadın*

özgürlüğü konusunda bir yanılsamadan ibaret olduğunu düşünen Erendüz Atasü'ye aittir. Yazar, Cumhuriyet'in kuruluş yıllarda doğan kadınları birinci kuşak, yüzyıl ortaları doğanları Cumhuriyet'in ikinci kuşağı olarak niteler. Bu anlamda "Cumhuriyet kızı"nın, "Cumhuriyet kızlarıncı" anlatılmış hikâyelerini analiz eder. Nezihe Meriç'in *Korsan Çıkamaz*, Adalet Ağaoğlu'nun *Dar Zamanlar Üçlemesi* (*Ölmeye Yatmak*, *Bir Düşün Gecesi*, *Hayır*), İnci Aral'ın *Ölü Erkek Kuşları* ve Erendüz Atasü'nün *Dağın Öteki Yüzü*, adlı romanları üzerinden Cumhuriyet ve kadını odağa alır. Atasü'ye göre, Cumhuriyet çocuklarının ilk kadın yazarları Nezihe Meriç, Adalet Ağaoğlu, Leyla Erbil kendi kuşaklarının kadınıni anlatıp eleştirirler. Adalet Ağaoğlu'nda "kadın"la sınırlı kalmaz, sınıfsallığı ve Cumhuriyet devrimlerini eleştirir. Leyla Erbil'de daha bir iç dünyaya, ruhsal-cinsel alana kayar. Erbil'in *Tuhaf Bir Kadın*'i çok ilginç bir yapıt olsa da Meriç'in *Korsan Çıkamaz*'nda ise "dişi varlık"ın yurttaş olma süreci, kadın bilinciyle anlatılır. *Ölmeye Yatmak* romanında Aysel, laik Cumhuriyet'in ona uzattığı desteğe, aydın kimliğine tutunurken, taşranın dinci ve ataerkil baskılarından kadınlığını kısıtlayarak özgürleşmek için çabalar. *Ölmeye Yatmak* romanın satır aralarına sinmiş bir sitem vardır (Atasü, 1998: 129-141). Bu anlamda kadın özgürlüğü Cumhuriyet'in sınırları içerisinde kalır.

Çimen Günay-Erkol da modernleşmeyle beraber cumhuriyet döneminde kadının kamusal alanda görünürlüğü, vatandaşlık, özgürlük talebi, modern kimlik kazanımları olsa da ataerkil yapının hâkimiyetinde olduğunu dile getirir. Edebiyatta kadınlık temsillerinin tarihsel değişimlerini incelerken kadının ataerkil yapı içerisinde erkek egemen sesin etkisinde olduğunu ve bu tavrın güçlü bir şekilde her dönemde korunduğunu vurgular (2011: 147-145). Bu anlamda kadın için özgürlüğün savunulduğu dönemlerde de ataerkil ses hâkimdir.

Kemalist devrim, özgürlüğe giden yolun kapısını aralasa da aile ve emek sıfatlarını kadına yükleyen gelenek çok az değişir. Kadınlar toplumsal bir dönüşüm yaşasa da ataerkil önyargılardan dolayı kadının "kulluktan yurttaşlığa" yükselmesi edebiyata yansımaz (Atasü, 1998: 129-141). Cumhuriyetle beraber gelen inkılaplar çerçevesinde kadın da geleneksellikten arındırılıp modern bir kulvara çekilir. Bu modern özgür cumhuriyet kadın tipi, cumhuriyet inkılapları dâhilinde belli çerçevede sınırlandırılır. Bu anlamda Cumhuriyet inkılaplarını yaşama geçirmek için çizilen cumhuriyet kadını (İyi anne, iyi öğretmen, iyi eş) portresi de kadının doğal özgür arzularını içermez. Simgesel düzende baba yasası çerçevesinde cumhuriyet kadını kurgulanır. Erken cumhuriyet kadın nesli, geleneksel-modern özellikleriyle bu dönemin yasasına tabidir.

Bu anlamda kadın Cumhuriyetin belirlediği çerçevede özgürdür, bunun dışına çıktığında baba yasası tarafından yadırganır. Bu anlamda Freud'un haz ilkesi (arzu) kavramı ekseninde hareket eden genç nesil kadınlar mutlu olmak için doğal arzuları için mücadele eder. Lacan'ın imgesel-simgesel-gerçek arzu kavramı ekseninde ise imgesel dönemden simgesele döneme geçişte annesiyle özdeşleşme sağlamayan kadınlar problemlili özneler olacaktır. Romanlarda kadının doğal arzusu, anne-kız çatışması

Kimliği ve "Münevver Erkekler"; Zehra F. Arat, *Kemalizm ve Türk Kadını*; Zehra Toska, *Medeni Kanun ve Kadın Hakları* Tennur Koyuncuoğlu, *Cumhuriyet'in Kadın İdeali: Eşiği Aşanlar ve Aşamayanlar*; Ayşe Kadioğlu, *Cinselliğin İnkârı: Büyük Toplumsal Projelerin Nesnesi Olarak Türk Kadınları*; Firdevs Gümüşoğlu, *Cumhuriyet Döneminde Ders Kitaplarında Cinsiyet Roller (1928-1998)*; Nazan Aksoy, *Kurgulanmış Benlikler*.

ve cumhuriyet kadını ekseninde analiz edilecektir. Bu dönem romanında, kadının doğal arzusunu sınırlayan toplumsal yasaları ve yasakları ilk sorgulayan kadın yazar Nezihe Meriç'tir.

1. Cumhuriyet Kadını Ekseninde Doğal Arzu sorgulaması

1.1. Korsan Çıkmazı

Cumhuriyet sonrası romanlar, 1950 yıllarındaki kadının toplumla çatışması ve toplumdaki cinsiyetçi roller çerçevesinde sorgulanır. Cinsel tabular çerçevesinde kadın baskılanır ve bu anlamda toplumda ataerkil yapı kadın bedenini ve davranışlarını denetler (Genç ve Şahin, 2022: 27-38). Nezihe Meriç'in *Korsan Çıkmazı* (1961) romanında benzer durum hâkimdir. Meriç, bir kadın yazar olarak yeni bir kadın imgesi yaratır. Bu imge etrafında ataerkil toplumun kadın üzerindeki baskısı altında gelişen kadının varlık mücadelesini eğitim odağında ele alır (Ergün Atbaşı, 2019: 369-380). Bu yeni kadın imgesi Cumhuriyet inkılapları ekseninde benliğini oluşturur.

Meriç'in *Korsan Çıkmazı* romanında Meli ve Berni doğal arzularını yaşamaya çalışan ilk cumhuriyet kadını tipleridir. Meli ve Berni'nin anneleriyle iletişimi annelerinin sıkı geleneksel kadın algısını eleştirmeleri nedeniyle kötüdür. Bu iki karakter imgeselden simgesele geçişte anneleriyle bir özdeşleşme yaşamazlar. Meli ile Berni'nin idolü aydın Öğretmen Neyyire Hala'dır, onun desteğiyle doğal arzuları için mücadele ederler. Meli ve Berni, annelerinin kız çocuklar için uygun gördüğü evlilik anlayışını eleştirip Neyyire Halanın desteğiyle lise ve üniversite okur. Meli ile Berni, iki cumhuriyet ikinci kuşak kadın aydını olarak ilk eğitimlerini öğretmen Neyyire Hala'dan alırlar. Meli, edebiyat, Berni ise konservatuvar okur.

Meli ile Berni'nin doğal arzuları, okumuş bir çift olan Neyyire Hala ve eşinin yanında lise yıllarında şekillenir. Üniversite okumak için yalnız iki kadın olarak tek başlarına eve çıkarlar; fakat doğal arzularını yaşamak isteyen bu iki kadının karşısına sürekli toplum ve yasalar çıkar. Simgeselde doğal arzuları kabul görmez. Meli, "Ben dik kafalı esintili bir kulum. Toplumun yasalarına gereğince uymuyorum" (Meriç, 1999: 123) der. Berni'nin ailesi onu doktor biriyle evlendirmek isterken Berni, kendisine âşık olan Turan'la evlenir. Berni ve Meli, baba yasasından çıkıp kendi doğal arzularını yaşamak için çabalar. Edebiyat öğretmeni olan Meli ise arkadaşı avukat Ahmet ile komşusu olan Rum asıllı Sofiya'dan dolayı çevresi tarafından "ahlaksızlıkla" suçlanır. Meli ve Berni, simgeselde baba yasasını temsil eden ailesine, çevresine, topluma doğal arzularını yaşarken sürekli izahat vermek zorunda bırakılır. Meli, toplumsal normlar için şöyle der: "Yanılma değil, bilinçaltı. Yaptığımız her işte çevreyi bütün boş vermelerimize karşı hep çevreyi düşünmek, alışkanlık oldu artık bizlerde. Mesele bu" (Meriç, 1999: 47). Her iki kadında doğal arzuları için mücadele ederken toplumsal yasaların baskısı altındadır. Meli ve Berni doğal arzularını yaşarken simgeselde baba yasasıyla karşılaştığını şöyle dile getirir:

Berni biz yeryüzüne gelmemeliydik bu yürekle. Kendimde büyük işler yapabilecek güç bulunca, dipdiri oluyorum. O yüceltici duygu, o arı ışık, yüreğimi sağlamlaştırıyor. Ama çevremizde olup bitenler, memleketin geriliği, devrimlerin yozlaşması karşısında, kendimi çok küçük, toplumu çok büyük, kocaman görünce... İnsanlar, evler, ağaçlar, üstüme üstüme geliyor o zaman. Üstüme üstüme geliyor Berni. Geçen gün konuştuklarımızı andım bugün. Ayağımızı toprağa sıkı basmalıyız. Bizi yenemezler ha? Ha, Berni? Sana

öyle gelmiyor mu? Neyyire hala, ‘Sular bulanmadan durulmaz’ derdi. Çok yorgunum, çok yorgunum Berni. Ben senin gibi olamıyorum. Ne diyor bak Selçuk ama ‘Sizin gibi olan birine rastlamadım daha.’ Ya! İşte bu: Biz başkayız. Biz iyi insan olmaya, insan olmaya çalışıyoruz. Bizi anlamıyorlarsa, cehennem! Kafalarına vura vura anlatmalıyız (Meriç, 1999: 75-76).

Meli, genel olarak yaşadıkları toplumu, özelde ise ailesinin kadına olan geleneksel algısını eleştirir. Meli ve Berni yaşadıkları toplumda doğal arzularını yaşamak için çabalar; fakat benlik oluşumlarında onları özgür olabilecek şekilde yetiştirmediklerini dile getirir. Benlikleri sürekli id-ego-süperego mekanizmasında simgeleşe uyar. Meli ile Berni’nin geleneksel aile yapısı onların doğal arzularını sekteye uğrattırken Neyyire Hala doğal arzuları için mücadele eden bireyler olarak onları eğitir. Meli, yaşadıkları toplumun yasalarını, kadın algısını, anne-baba kuşağını ve ailesini şöyle eleştirir:

“Meli yakınıyor: — Nasıl içerliyorum bazen, bilmezsin Ahmet. Bize hiçbir şey ama hiçbir şey öğretmediler. Ne hakları var? Tefik Fikret, Aşyan, Mehmet Akif, Tefik Fikret... Vallahi lise edebiyat bölümü denince aklıma hep bu gelir. Ben tahtaya kalkar, uzun uzun zilleri, pilleri anlatırdım. Şimdi evde elektrik kontak yapsa, elektrikçi çağırıyoruz. Ne aileden bir şey gördük ne de... Şu bizi yetiştiren kuşağı kınıyorum ben en çok. Bizim bugün duyduğumuz sorumluluğu duymamış bu kuşak. Kendi kendimize oluruz sandılar. Olmaz işte. Seninle ben olmuşuz diyelim, gerisi? Şöyle düşünüyorum: Biz ilk Cumhuriyet kuşağıyız diyelim, değil mi? Şimdi bu kuşağın içinde özellik gösteren, yüzde on ancak? Geri kalanlar, analarını babalarını sürdürüyorlar. Öyleyse kaç kuşak sonra bu memleket olacak, söyle bakalım? Bir kere, bunlar, yani bu eskiyi sürdürenler, değişmeye zorunlular. Onlara bu duyguyu bizi yetiştiren kuşak verecekti, vermedi. Öyleyse biz, sen, ben, bunu yapacağız diyorum. Tanrıya şükür, benim öğrencilerim var. Ama, yetmez. Yetmiyor ki... Ben kendi kuşağımızı tutup şöyle bir silkelemek istiyorum. "Kalkın, kalkın, gözünüzü açın..." (Meriç, 1999: 29).

Meli ve Berni, iki genç kuşak cumhuriyet kadını olarak hayatta mutlu olmak için doğal arzuları için çabalar. Anlatıcı bu iki kadını şöyle anlatır: “İnsanlar toplanır kafalarında. İnsanlar...İnsanlar...Meli’yle Berni, avuçlarını açıp bakarlar. Kuru kuruya bir şeyler: İnsan hakları, özgürlük, uygarlık, mutluluk...MUTLULUK...MUTLULUK...İLLEDE DE MUTLULUK; hele hele mutluluk...” (Meriç, 1999: 146).

Meli ile Berni, simgeselde baba yasasından çıkıp doğal arzuları için mücadele ederken mutlu olmayı arzular. Simgesel düzende bu iki cumhuriyet kadını kabul görmediği için simgeselde baba yasasıyla mücadele eder. Romanda cumhuriyet kuşağının ilk aydın kadınları olarak adlandıran bu kadınlar, doğal arzuları için mücadele eden ilk kadın karakterlerdir.

Meriç’ten sonra Leyla Erbil’in *Tuhaf Bir Kadın* romanında simgesel düzen eleştirisi artar ve kadının doğal arzu mücadelesi daha belirgin bir hal alır.

1.2. Tuhaf Bir Kadın

Şerife Seda Yücekurt Ünlü’ye (2014) göre, Leyla Erbil’in romanlarındaki kadın kahramanlar sistemi eleştiren, topluma aykırı “tuhaf” kadın karakterlerdir. Leyla Erbil’in *Tuhaf bir Kadın* (1971) romanının başkahramanı Nermin, romanın isminden de anlaşılacağı üzere simgeselde yaşadığı toplumda doğal arzuları için mücadele ettiği için “tuhaf” karşılanan bir kadındır. Nermin, yaşadığı toplumda sosyalist görüşe eklemlediği doğal arzularını yaşamak ister. Nermin, doğal arzularını yaşama geçirirken simgeselde baba yasasıyla karşılaşır ve sürekli ötekilerce engellenir. Nermin, toplumun

kadınlar için uyguladığı yasak ve yasaları eleştirir. Üniversite yıllarında Freud'un *Totem ve Tabu*'sunu okur. Nermin'in *Totem ve Tabu*'yu okuması, toplumsal yasak ve normların farkında olduğunun bir göstergesidir. Yaşadığı toplumda yasaklar ve kutsallar vardır, onun yaşadığı toplumdaki tuhaflığı özgür arzularını yaşamak isteğiyle doğru orantılıdır. Karakaş Aydın'a (2024) göre, Nermin, "var olma mücadelesinde" aile, toplum ve dinin kadına biçtiği rollerle çatışır ve özgürlük arayışına girerek bir kimlik krizi yaşar (69-73). Bu çerçevede benlik oluşumunu sorgulamaya başlar. Simgeselde doğal arzu sorgulayışı öncelikle cumhuriyetin ilk neslinden olan annesi üzerinden gerçekleşir. Nermin de bir cumhuriyet kadını tipidir; fakat önceki cumhuriyet kadını neslinin gelenekselliğini eleştirir. Anne-kızın hayata ve kadınlığa bakışı farklıdır. Nermin doğal arzuları için mücadele ederken annesi her zaman ona engel olur. Bir önceki nesilden olan annenin doğal arzusu daima baba yasası içinde kalmıştır.

Romandaki dört bölümün, (Kız, Baba, Ana, Kadın) isminden anlaşılacağı üzere kızın (Nermin) baba ve anne ekseninde kadına dönüşümü ve doğal arzu mücadelesine odaklanılır. Nermin'in doğal arzuları, anne-kız, aile, üniversite çevresi, erkek aydın çevresi, komünist çevre ve şair olma arzusu ekseninde gelişir. Nermin ve annesi arasında büyük bir zihniyet çatışması vardır. Nermin, annesinin ve çevrenin baskısından kurtulmak için Halit'le kaçmaya karar verirken annesine yakalanır: "Lambo'dan Halit'in mektubunu aldım ki! .. Sonunda kaçıyoruz. Yurdumuzdan uzakça bir yere gidersem benimle gelir misin dostum? Tehlike var, yakalanmak tehlikesi, ama çok az. Başaracağız göreceksin. Başaracağız ve mutlu olacağız..." (Erbil, 1971: 40). Nermin, Halit'le genelde simgesel düzenin yasasında özelde ise annesinden kaçıp kurtulmak ister. Annesi onun kaçmasına engel olup eve kilitler, annesinden kurtulmak için sevmediği Bedri'yle evlenir. Romanda baba yasasını temsilcisi anne ve erkek çevresidir. Nermin'in romanın başında gördüğü siyah beyaz rüyası, ise onun yaşamının özetidir. Nermin'in bilinçdışında, Bedri ile oluşu, annesi ile çatışmaları, toplumdaki kadın algısı, sosyalist bir öğretiyi benimseyişi ve sonunda yalnız kalışı olarak açığa çıkar:

Bakıyorum Bedri o. Annem oturağı sürüyor altına ve tövbe et, tövbe istiğfar et, günaha girmişsin söyle ne yaptın, söyle kız mısın? diyor. Kızım anneciğim, hiç bir şey yapmadım diyorum. Bir esinti duyuyorum, yaklaşıyor, yaklaşıyor bütün kurumları süpürüp götürüyor... Küçük küçük her milletin bayrağı var. Çocuklar koşup bayrakları kapşıyorlar. (Annem bir tane de sen al bakayım, hangisini alacaksın diyor. Ben uzanıp yanımdakini alıyorum, bakıyorum dümdüz siyah beyaz bir bayrak. Uyanıyorum. Sabahın 5'i, defterime yazıyorum bunları. Böyle düşler gören biri olmamdan utanıyorum... (Erbil, 1971: 18).

Nermin, annesiyle çatışma içerisindedir. Toplumda kadın oluşunun zorlukları ve dışlanmasıyla boğuşur. Bedri ile evliliğinde de kendini yalnız hisseder, gecekondü mahallesine halkın içine karışırken Bedri kaçır. Nermin yalnız bir otel odasında kendini, kadın oluşunu sorgular. Nermin'in rüyalarında simgeselde bastırdıkları bilinçdışında açığa çıkar. Simgeselde baba yasasının ilk temsilcisi anne olarak açığa çıkar. Her milletin bir bayrağı varken Nermin'in annesinin isteğiyle siyah bayrak alışı, kadının (Nermin'in) hayattaki karamsarlığını simgeler.

Nermin, simgesel düzende baba yasasının temsilcileri olan erkekler ve baba yasasına tabi olan kadınlarca da dışlanır. Nermin, erkek aydınların toplandığı Lambo (Üniversiteye yakın Lambo'nun sahip olduğu meyhane) adlı mekânda kadın konulu şiirlerinden dolayı dışlanır: "Benim hakkımda Okul ve Lambo, çevrelerinde dedikodular dolaşıyor. Bu dedikodular biraz da hoşuma gidiyor. Yapmadığım her şeyden suçlanmak..." (Erbil, 1971: 35). Nermin, baba yasasından çıkıp doğal

arzuları için mücadele etmeye başladığında baba yasası tarafından cezalandırılır. Farklı yakıştırmalarla dışlanır, onunla uğraşan erkekler için “kadınlığımla uğraşıyorlar” der. Nermin, “Ayıp değil mi Mösyö Lambo, benim buraya erkek aramaya geldiğimi mi sanıyorlar? Yani bana annemin dizinin dibinden ayrılma mı demek istiyor bu yobazlar, beni bir arkadaş olarak göremezler mi...”(Erbil, 1971: 37). Nermin okul ve Lambo çevresindeki erkeklerce baba yasasından çıkıp kadın üzerine şiirler yazdığı için psikolojik şiddete maruz kalır. Nermin’in sürekli erkek aydın çevresinden birileriyle yattığı dedikodusu çıkarılır. Bir gün Nermin, Meral’le Lambo’ya gittiğinde bu erkek aydın grubu ona laf atıp onu oradan kovmaya çalışır. Nermin: “Gitmiyorum, senin haddin mi beni kovmak... Bu kapıları bana Atatürk açtı softa herif anladın mı, Atatürk açtı bu kapıları bana, sen kim oluyorsun da yeniden o karanlık deliklere tıkmağa kalkıyorsun Türk kadınına ha? Birden donmuş gibi kaldı” (Erbil, 1971: 47). Nermin, Türk aydınının kadına ne gözle baktığını anlar, aralarında en zavallı, düşkünü seçmelerini isteyerek “kızlık zarını” onlara sadaka olarak vereceğini söyler (Erbil, 1971: 50).

Nermin özgür bir cumhuriyet kadını olarak doğal arzularını yaşamak için baba yasasında erkeklerle mücadele ederek kadınlığını kabul ettirmeye çalışır.

Simgesel düzende, okul, Lambo ve Nermin’in akrabaları ve komşuları da onun dedikodusunu yapar. Annesi babasının cenazesinden sonra Nermin’i eleştiren akraba ve komşuları kovar: Annem, kadını yakasından tutup kapıya sürüklüyor... Onlar, sen kızken, senin için ne dedikodular yapmışlardı diyor (Erbil, 1971: 112). Nermin: “Bu düzenin vereceği her nimetten nefret ediyorum” (Erbil, 1971: 72) der. Simgesel düzenin her bir birimi Nermin’i eleştirip suçlar. Aralarına onları eğitmek için yerleştiği taşra insanları da onu ahlaksız bulur. Nermin özgür doğal arzularını yaşamak isteyen sosyalist bir kadın olduğu için toplumca sevilmez. Yoz ve komünist olarak değerlendirilip lanetlenir. Nermin, yalnızlığa çekilerek kendini sorgular:

Bayan Nermin. Umduğu gibi değildi kadınlık, ne yapılacağını nasıl yapacağını bilemiyordu, bu iş olanca pisliğiyle birdenbire bindirmişti üzerine. Kadının bütünsel özgürlüğü için yaptığı kavgaları, atıp tutmaları kendisi için yapmamış olduğunu anladı. O bir haksızlığa karşı çıkmak istemişti, evine, toplumuna yapılması gerekeni ne olduğunu göstermek istemişti, bir yol açıcı olmak istemişti ama hesabının bir yerlerinde bir yanlışlık vardı bunu çıkarmaya çalışıyordu. Bunları Bedri’yle konuşuyordu, tartışıyordu. Genç adam onu dinliyor, hak veriyor sonra sınıksız sarılıp boşalıveriyordu üzerine... (Erbil, 1971: 144).

Nermin, bir cumhuriyet kadını olarak, simgesel düzendeki kadın algısını eleştirip kadının doğal arzuları için mücadele eder. Nermin romanın sonunda kendini sorgularken toplumdaki kadın algısı değişiminin zor olacağını kavrar. Kadının doğal arzularını yaşama mücadelesinin ataerkil zihniyetin yıkılmasıyla mümkün olabileceğini düşünür.

Toplumdaki kadın algısı, Adalet Ağaoğlu’nun *Ölmeye Yatmak* romanında cumhuriyet inkılapları ve kadın odağında şekillenen “cumhuriyet kadını” tipi üzerinden sorgulanır.

1.3 Ölmeye Yatmak

Adalet Ağaoğlu'nun *Ölmeye Yatmak* (1973) adlı romanında “özgür cumhuriyet kadını” tipi sorgulanır. Cumhuriyetin aydın kadın tipi Aysel, simgesel düzende baba yasasıyla kurgulanan arzularını eleştirip doğal arzularını sorgular. Ahu sumbaş, 1938-1968 yılları arasında Türk modernleşmesi odağında ortaya çıkan yeni kadın imgesine Aysel üzerinden odaklanır. Bu yeni kadın imgesi bir yandan Batılı modern diğer yandan Doğulu gelenek içerisinde vefalı anne sıfatlarını taşır. Aysel kız kardeşlik ideali içerisinde ulusuna hizmet ederek kamusal alanda yer edinse de bağımsızlığı sınırlıdır (2017: 3-30). Romanda Doçent Aysel sabah 07.22-08.46 arasında bir otel odasında ölmeye yatarak geri dönüşlerle hem kendi benliğini hem de simgesel düzeni sorgular. Geri dönüşlerle Aysel'in ailesi, çocukluğu, eğitimi, okulları, öğretmenleri, arkadaşları çevresi anlatılırken Aysel'in benlik oluşumu baba yasasıyla oluştuğu gözlemlenir. Aysel, otel odasında iki saatlik bir zaman diliminde ölmeye yatarak benlik-aile-simgesel-toplum çatışması yaşar: “Şimdi buradayım. Her şeyin uzağında. Hiçbir savaşım yok. Hiçbir görevim yok...” (Ağaoğlu, 2020: 71). Aysel geleneksel bir aile de büyür, ailesi tarafından her konuda kısıtlanır. Çocukluğundan beri annesiyle iletişimi kötüdür, baba ise onun için daima yasayı temsil eder.

Aysel, simgesel düzende daima baba yasasına tabi olur. Doğal arzusu olan okumak için babasına karşı mücadele eder. Aysel, okuma hakkını elde ettikten sonra okulda babanın yerini Dünder Öğretmen alır. Simgeselde baba yasasının temsilcileri değişse de kadına karşı tutum değişmez, kadın daima tabi olmak için mecbur bırakılır. Simgesel düzenin bir kurumu olan İlkokulda öğretmenin yazdığı “Meslekler” piyesiyle hepsinin mesleği ve geleceği bir nevi çizilmiştir: “Bu piyesi baştan sona naçizane bendeniz yazdım... Atamızın çizdiği yolda şerefli vatanımıza yararlı birer insan olmak için mesleklerini buna göre seçsinler; buna göre yılmadan, usanmadan bu güzel, bu eşsiz vatan için çalışsınlar. Gerekirse uğrunda ölsünler ...” (Ağaoğlu, 2020: 22). Simgesel düzenin baba yasasını temsil eden Dünder Öğretmen, öğrencilerini belli kurallar dâhilinde cumhuriyet aydını tipi olarak kurgular.

Aysel, simgesel düzenin kurum ve temsilcileriyle aile ve okulda hep bir görev bilinci içerisinde olduğunu şöyle anlatır: “Burada yatıyorum işte. Ölümün tamamlanmasını... ‘Yeni bir kuşak doğuyor!’ Bizim çocukluğumuz için böyle denirdi. Böyle doğumun ayrı bir sorumluluğu vardır. ‘Ey Türk Gençliği! Birinci vazifen ...’ İlk görev. Nedir bir ilk görev? Size verilen, sizin de gücünüzü ölçmeden yüklendiğiniz bir sorumluluk...” (Ağaoğlu, 2020: 29). Aysel, yaşamı boyunca doğal arzularını yaşayamaz, doğal arzularından vazgeçtikçe onları baskılar ve yalnızlaşır. Aysel, yıllar sonra aydın bir doçent olduğunda şöyle düşünür: “İnsan krepon kâğıdından kanatlar takınca kelebek olduğuna inanır. Koyun postunda koyun, kurt postunda kurt... Ülkü de giydirilebilir üstünüze ve Etlik tepeleri dağ görünür gözünüze...” (Ağaoğlu, 2020: 31). Aysel, yaşamındaki bütün arzularında benliğinin ötekilerce oluştuğunu sorgulayıp açığa çıkarır. Ölmeye yattığı odada hem kendini hem toplumu sorgular. Aysel'in küçüklüğünden beri yaşadığı simgesel düzende ailesi, öğretmenleri erkeklerle konuşmasını yasaklar. Ailesi, öğretmenleri, toplum Aysel'in bir erkekle konuşmasını doğru bulmaz. Aysel ve arkadaşlarına göre ise Atatürk kadın ve erkeğin birbiriyle konuşmasını yasaklamamıştı, onların eşitliğini savunmuştur. Simgesel düzende cumhuriyet inkılapların temsilcileri (öğretmenler, aydınlar vb.) bazen baba yasasının daha sert uygular. Buradaki öğretmenler baba yasası adı altında kadını sert

bir şekilde yetiştirip kısıtlar. Aysel, asıl yasanın temsilcisi olan Atatürk'ün bu şekilde yasak ve kural koymadığını dile getirir.

Aysel, simgesel düzende küçüklüğünden beri kadınlığı üzerinden travmalar yaşar. İlkokuldaki sınıf arkadaşı kaymakamın oğlu Aydın, “köylü kız” olarak adlandırdığı Aysel’e yakınlaşmak istedikçe Aysel yasalar gereğince ondan uzaklaşır. Yıllar sonra Doçent Aysel, evli olduğu halde kuralları aşıp üniversite öğrencisi Engin’le ilişkiye girer. Aysel ölmeye yatarken kendini Aydın’a kanıtlamışçasına onu hatırlar. Aysel hayatında ilk defa toplumu ve hiçbir ilkeyi düşünmeden doğal arzusuna göre hareket eder. Aysel, yeni kuşaktan genç olan Engin’le bilinçli bir şekilde birlikte olur. Engin’den hamile olduğunu düşünmesi, karnında bir bebek olduğu fikri, ölümden sonra o bebekle yeniden doğmayı ve yeni bir benlikle dirilmeyi temsil eder:

“Karnımda bir çocukla öleceğim. Özgürleşmek ve özgür kılmak adına olacak bu dal.. Evet. Bir kez yattım öğrencimle... Bedenimden çok, beynimde kurulan bir imparatorluğun şehvetiydi belki. İnsan kendini tek başına özgürleştiremezse ve tek başına özgürleşme düşü içinde boğulmuşsa, kendinden sonra gelenlerin altına yatmalıdır...” (Ağaoğlu, 2020: 49).

Aysel, küçüklüğünden beri simgesel düzende ötekinin arzusuna göre şekillenen itaatkâr benliğini yıkmak ister. Doğal arzusunu pratiğe geçirerek yeniden benliğini oluşturur. Aysel, “acaba hiç kendim olmuş muydum? Hiç kendimiz olduk mu? Görevlerin birlikte götürülmediği bir yerim oldu mu hiç? Engin’le doldurduğum son on saat görevsiz miydi acaba?...” (Ağaoğlu, 2020: 198) diye düşünür. Aysel, ölüme yatarak benliğinden arınmak ister. Aysel’in bu şartlar altında oluşan benliğinin baskılanmaları, bilinçdışında kendisini rüyalarda gösterir. Romanda Aysel, üç farklı rüya görür. Bu rüyaların üçünde de Aysel’in yapması gerekenler, aydın olma sorumluluğu, Atatürk’e bağlılık, görevleri yerine getirmesidir. Aysel’in arzularını hayata geçirmesine izin vermeyen simgesel düzen, toplum, onun rüyalarında bilinçdışında ortaya çıkar:

Çok utaniyorum. Hele Atatürk'ten çok utaniyorum. O'na asıl tezimin bu olmadığını söylemek istiyorum. Ama Atatürk'ü göremiyorum. Atatürk olduğunu sandığım kişi, bir de bakıyorum bir avcı. Boynumdaki tilkiyi vurmaya çalışıyor. Bir av tüfeğini üstüme doğru çevirmiş, nişan alıyor. ‘Canlı tilki değil o. Müsamere kürkü, müsamere kürkü ...’ demek istiyorsam da sesim çıkmıyor... Boynumu koruyan elimin altındaki damar zonk zonk atıyor. Düşteki, bir damarı koruma içgüdüğü, bir av tüfeğiyle vurulup ölme korkusu...(Ağaoğlu, 2020: 343).

Aysel rüyalarında, yaşadığı toplum değerleriyle benliği arasında yaşanan çatışmalar arasında sıkışır. Aysel, katı bir eğitim ile aile terbiyesi içinde yetişmiş aydın bir kadındır. Rüyasında Atatürk sandığı kişinin bir avcı olması baba yasasının temsilcilerini işaret eder. Atatürk inkılapları adı altında kadının bir avcı tarafından avlanıp öldürülmesi, kadının simgesel düzende yok edilmesine karşılık gelir. Aysel sosyalist düşünceye sahiptir, baba yasasını temsil eden öğretmenleri ve ailesi tarafından yasaklanan kitapları gizli gizli okumuştur. Aysel arzularını kabul etmeyen simgesel düzen ve sisteme karşı kendi arzularını bastırmıştır.

Aysel, ölmeye yatarak benlik oluşumunu ve arzularını sorgular. Aysel kurgulanan bir benlik içinde doğal arzularını sorgulayarak kendi benliğini eleştirir. Aysel’in ölmeye yatarak bir film şeridi gibi gözünün önünden geçirdiği benlik oluşumu ile arzularını sorgulaması, ölüp yeni bir benlikle dirilme arzusuyla yüklüdür.

1.4. 47'liler

Füruzan'ın *47'liler* (1974) adlı romanında Emine ile annesi Nüveyre öğretmen arasında yaşanan çatışma odağında Emine'nin doğal arzuları konu edilir. Romanda, erken cumhuriyet tipi kadını olan öğretmen Nüveyre ile kızları arasında bir zihniyet değişimi vardır. Emine, annenin simgesel düzene uyan katı kurallarına karşı çıkar ve kendi doğal arzuları için baba yasasıyla mücadele eder. Roman politik görünümlü olsa da anne-kız arasında bir nesil çatışması ve doğal arzu sorgulamasını konu edinir. Ağaoglu'nun romanındaki baba yasasını temsil eden öğretmen tipi Füruzan'ın romanında aynı zamanda anne ve baba rolüyle de anlatılır. Romanda öğretmen annenin kızlarını baba yasası içerisinde kısıtlaması sorunsal edilir. Yazar romanda 47'li doğumlu üniversiteli gençleri ele alarak 68 Kuşağı gençliğini anlatır.

Romanın başkahramanı Emine Semra Kozlu, 12 Mart 1971'deki öğrenci tutuklamalarında yakalanıp arkadaşlarıyla çok ağır işkencelerden geçer. Roman, Emine serbest bırakıldıktan sonra evinde işkenceleri hatırlamasıyla başlar. Emine, öğretmen anne (Nüveyre) ve babasının (Selahattin) Erzurum'da yaşadığı küçüklüğünden başlayarak üniversitede sosyoloji okuması, tutuklanmasına kadarki geniş bir zaman dilimini anlatır. Cumhuriyetin ilk öğretmenleri olan anne ve baba üç çocuğunu (Seçil-Emine-Kubilay) sıkı bir disiplinle yetiştirir : “- Nasıl olur? Nasıl olur? Anadolu'nun bu dağında bizlerin çocukları da böyle yetişirse ... Üstelik eğitim ordumuzun iki görevlisinin çocuğu.” (Füruzan, 2015: 17). Simgeselde baba yasının temsilcisi olan anne-baba baskıyı hem çocukları hem öğrencileri üzerinde gerçekleştirir (Füruzan, 2015: 7-519). Emine'nin annesi, baba yasasının temsilcisi Nüveyre öğretmen çocuklarını ve öğrencilerini sıkı bir disiplinlinden geçirerek çok baskılar

Romanda anne ve kızlar arasında oluşan zihniyet değişimiyle birlikte arzular da değişir. İki nesil kadın arasından (anne-kız) arzular çatışır. Simgeselde baba yasasının temsilcisi idealist öğretmen Nüveyre, iki kızına farklı oğluna farklı yaklaşır, kızların gözünde anneye bakış hep olumsuzdur. Nüveyre cumhuriyetin ilk nesil öğretmenlerinden olmasına rağmen benimsediği ülküyü yanlış uygular. Erzurum'da öğretmenlik yaptığı esnada Leylim Nine ve Kiraz üzerinden Anadolu insanını küçümser. Nüveyre öğretmen kendi arzuları doğrultusunda iki kızını sıkı bir disiplinle yetiştirir. Seçil baba yasasına uyararak annesine itaat ederken Emine annesinin ve çevresini sorgulayıp baba yasasından çıkar. Nüveyre öğretmen, büyük kızı Seçil'in güzelliğinden dolayı onun zengin bir kocayla evlenmesini uygun bulur, Seçil üzerinden kendisinin de refaha ulaşacağını düşünür: “Ablan çok güzel bir kız. Varlıklı, rahat bir evlilik yapabilir... Bütün çabam onun iyiliği içindir. -Evlenecekse niçin okutuyorsunuz? - Laf işte, tam çocuk aklı. Bir yüksek mühendis ya da uzman doktor ya da Dışişleri mensubu olan birinin karısı bazı şeyleri bilmek zorundadır (Füruzan, 2015: 53). Nüveyre öğretmene göre kadının okuması eşi içindir.

Seçil'in Erteğün adında bir subaya duygusal hisler hissetmesi üzerine Nüveyre öğretmen, bunun bir yüz karası olarak düşündüğü için Seçil'i Erzurum'dan İstanbul'a anneannesinin yanına gönderir. Emine ablası Seçil'in İstanbul'a gitmesine çok üzülür. Ablasıyla dertleşir, Seçil ona: “Hep düşündüm Emine'cik. Dayağı yediğim geceden beri kör olayım ki. Hep düşündüm. Erteğün üsteğmeni sevmem

niye ayıp olsun ...”(Füruzan, 2015: 110) der. Seçil, annesine uyararak baba yasası içerisinde arzularını bastırır. Seçil, Ertegun’un aşkını kalbine gömse de psikolojik sorunlar yaşar, okulu yarıda bırakarak şöhreti olan İzmirli bir avukatla evlenir, annesi, Seçil’le gurur duyar. Seçil ise mutsuzdur, aşk acısını bastırıp bunu evlilikte yüceltir. Emine ise doğal arzuları konusunda Seçil’den daha baskındır. Annesinin farklı bir bölüm okumasını istemesine karşın İstanbul’da Sosyoloji okur, annesini yaşam tarzı ve benimsediği ideoloji açısından da eleştirir. Bu çerçevede Emine, baba yasasını temsil eden annesine karşı çıkar. Emine, yeni bir kadın tipidir, üniversitede sol düşünceli arkadaş çevresi içerisinde. Aydınca bir tutumla kadının doğal arzularında özgürleşmesi gerektiğini savunur. Mutsuz bir evliliğin içinde olan ablasıyla düşüncelerini şu şekilde paylaşır:

Eh ... bak ne iyi sözü ettin, "bir erkek gibi" lafının alaylı yükünü çocukluğumuzdan beri biliriz. Bir kadın gibi olmak, bir erkek gibi olmak. .. bunlar iki cinsin sınırlarına çekilmiş çok kurnazca düzemler Seçil. Cinsel sapkınlıkları kastetmiyorum. O çeşit yozlaşmalar, hastalıklar, klinik olaylar değil açıklamaya çalıştığım. Kadını sindirip kolay yönetilir kılmanın binlerce yasalarından çıkmadır, "erkek gibi kadın" sözü. Çok çok kadınsı olmak gibi neidiği belirsiz pohpohlayıcı bir etikete özendirmektir. ..Kadınları ürkütmenin, çocukça kalmasına çalışılmış bilinçlerini sarsmanın, onları kendilerine çirkin, beğenilmez saydırmanın en ucuz yolunu taşır bu laf... Yok Seçil. Özgür ve sorumlu insan bilincini edinmenin yollarını araştırmak zorundayız biz. Yüzyıllık yalanların, yalnızlıkların sahiçilik gibi sunulduğu ilişkiler dizisinden gelip çıktık. Biz halkımızın yeteneksiz bir sürü olduğu kavramıyla okutulup zenginleştirilmeye çalışıldık Nasıl bir ön hazırlık bu bilir misin? Aydın geçinenin kendine dev aynasında bakmasıdır. Bunları yıkarken yahut yıkmak isterken başkığımız da ürkütücü oluyor elbette. Ben de kadını, üstelik gittikçe de bundan gocunmuyorum (Füruzan, 2015: 261-262).

Farklı iki kuşaktan olan Emine ve annesinin arzuları çatışma içerisinde, Emine, doğal arzularını yaşamayı sosyalist düşünceye eklemeler. Annesinin, ablası Seçil ile ona çok sevgisiz davrandığını düşünür. Emine, doğal arzularını gerçekleştirir, aydınca bir tutumla sol bir görüşü benimserken arkadaşı olan Karşı Haydar’ı sever. Annesine bu arzusuna karışmamasını söyler: “- Sizin onurlanacağınız bir damadınız var artık anne. Bırakın da bu kez ben onurlanacağım biriyle evleneyim. - Ne yaparsan yap. Sen beni zaten hiç sevmedin” (Füruzan, 2015, 70). Emine ablasının tersine hiçbir arzusunda annesine uymaz. Romanın sonunda Seçil annesinin dayattığı arzuyla evlense de bu mutsuz evliliğe dayanamayarak intihar eder. Emine Seçil’in ardından şöyle düşünür: “Seni "Güzel Seçil," diye çağırmaya düğününde başlamışlardı, bak unutmadım. Sonra o sivri çatılı, çan sesleriyle dolu, gölgeli, yağmurları mevsimlerle süren yerlere balayına gitmiştin. Hayranlığını içine sığdıramıyordun. Seni, özünü tüketirlerken, ‘BAK BAK GÜLÜMSE ÇÜNKÜ MUTLUSUN,’ diyorlardı” (Füruzan, 2015: 514). Seçil doğal arzularını yaşayamamıştır, annesine (öteki), baba yasasına uyararak yaşamıştır. Romanda Emine, doğal arzuları için özellikle annesiyle mücadele eder, annesinin sevgisizliğinden, samimiyetsizliğinden uzaklaşır.

Romanda cumhuriyetin öğretmen kadın tipi olan Nüveyre’nin öne çıkan arzusu cumhuriyetin benimsettiği iyi bir anne ve öğretmen olmaktır. Nüveyre öğretmen, ülküleri de yanlış anlayıp yanlış yorumlayarak çok katı uygular. Baba yasasına uyan Nüveyre öğretmen, ötekinin arzusuyla çocuklarını eğitir. Annelik sevgisini göstermez, sürekli kendi arzuları doğrultusunda onları eğitmeye çalışır. Seçil, Emine’nin sevgilisi Anadolu Haydar’la birlikte olduğunu annesinin duymaması gerektiğini söyler: “Yüreğine iner kadının, diyor. Ankara’da yılın anası seçiyorlar biliyorsun. Anamız da derneğin seçicilerinden. Örnek bir kadın olmak zorunda” (Füruzan, 2015: 126). Nüveyre öğretmen simgeselde

örnek olmak adına iki kızının da doğal arzularını yaşamasını engeller. Romanın sonunda Seçil'in ölümünden sonra Emine kendi kendine: “- Ya Nüveyre öğretmen, dedi. Bak, gördün mü güzel kızlarını?” (Füruzan, 2015: 510) bu cümleyi tekrarlar. Seçil ölür, Emine ise işkenceden çıkmıştır. Emine içsel konuşmasında Seçil'in cenazesine gitmeme nedenini açıklar: “Cenazene gelmeyeceğim Seçil, dedi... Nüveyre öğretmeni, annemizi bu ara göremem. Kuşkusuz üzülyordur, hem de çok üzülyordur. Yerini bulmayan o üzüntüler, paralanmalar yok mu beni tiksindiriyor” (Füruzan, 2015: 512). Nüveyre öğretmen, simgeselde baba yasasına uyarak öğretmenlik ve anneliğiyle kızlarının doğal arzularını kısıtlar, onlara sevgisiz davranır. Nüveyre öğretmenle iki kızı arasında bir arzu değişimi söz konusudur. Seçil arzuları konusunda baba yasasına boyun eğse de Emine doğal arzularını simgeseldeki düzenle mücadele ederek hayata geçirir.

Sonuç

Bu makalede 1950-1980 arasında seçilen dört romanda, “cumhuriyet tipi” kadın karakterler Freud ve Lacan'ın arzu kavramları odağında analiz edilmiştir. 1950-1980 arasındaki kadın yazarların romanlarında kadın duyarlılığı ön plandadır. 1950'li yıllardaki romanlarda “cumhuriyet kadını” tipi hâkimken 1960'lardan sonra “cumhuriyet kadını” tipi yeni nesil kadınlar tarafından eleştirilir. Romanlarda anne-kız çatışması ekseninde kadın zihniyeti ve arzusu değişir. Freud ve Lacan'ın benlik ve özne kavramları ekseninde konu edilen arzu kavramıyla 1950-1980 yılları arasında öne çıkan dört kadın yazarın romanlarındaki cumhuriyet kadını tipi üzerinden kadının doğal arzusu çözümlenir. Romanlardaki kadın başkarakterlerin arzu oluşumu ve değişimi Freud'un doğal arzusu (id) ile Lacan'ın simgesel kavramları odağında incelenir. Romanlarda kadının doğal arzusu, daima toplumsal yasa ve yasaklarla değişime uğrayarak kurgulanır. 1960'lardan sonra seçilen dört kadın yazarın (Nezihe Meriç, Leyla Erbil, Adalet Ağaoğlu, Füruzan) romanlarında kurgulan kadın arzusu sorgulanıp kadının doğal arzusu ön plana çıkar.

Kadın arzusunun odağa alındığı *Korsan Çıkmaşı*, *Tuhaf Bir Kadın*, *Ölmeye Yatmak*, *47'liler* adlı romanlarda kadının doğal arzusu, cumhuriyet kadını tipi ekseninde kronolojik olarak sorunsal edilip eleştirilir. Kadının doğal arzusu, 1960'lardan sonra kadın yazarlar arasında ilk defa Nezihe Meriç'in *Korsan Çıkmaşı* romanında sorgulanır. *Korsan Çıkmaşı*'ndaki kadın başkarakterler Meli ve Berni, genelde toplum ve yasayla özelde ise geleneksel aile ve anne ile çatışır. Cumhuriyetin ilk kadın aydınları olan Meli ve Berni doğal arzularını yaşamaya çalışırken simgeselde toplum ve yasayla karşılaşır. Her iki kadın eğitim görme, evlenme, sosyal çevre edinme konusunda simgesel düzende baba yasasının temsilcileri olan aile, anne, çevreyle mücadele ederek kurgusal kadın arzusunu eleştirir. Meriç'ten sonra Leyla Erbil'in *Tuhaf Bir Kadın* adlı romanında toplumca “tuhaf” görülen bir cumhuriyet kadını tipi olan Nermin üzerinden doğal arzu sorgulaması yapılır. Nermin de genelde geleneksel toplum ve aile, özelde ise geleneksel anne ile çatışma halindedir. Nermin üniversite öğrencisi olmasına rağmen simgesel düzende annesi ve çevresi tarafından kısıtlanır. Annesinden kaçıp özgürleşerek doğal arzularını yaşamak istese de anne tarafından yakalanıp hapsedilir. Nermin'in kadın konulu şiirler yazması, erkek yazarlar grubu tarafından dışlanmasına neden olur. Her iki romandaki cumhuriyet kadını tipi simgesel düzeni eleştirerek kadının doğal arzusunu sorgulamaya başlar.

Adalet Ağaoğlu'nun *Ölmeye Yatmak* romanında ise “cumhuriyet kadını” da sorgulanmaya başlanır. Romanda Aysel üzerinden kadın arzusunun cumhuriyet ekseninde kurgulanması eleştirilir. Roman boyunca Aysel ölmeye yatarak simgesel düzenin yasalarınca kurgulanan benliğinde bir arzu sorgulaması yapar ve bu benliği yıkmak ister. Cumhuriyet kadın tipi olan Aysel, simgesel düzen tarafından kurgulanan benliğini eleştirip doğal arzularını sorgular. Aysel'in ölmeye yatması, kurgulanan benliğini öldürmek istemesinden öte gelir. Aysel'in toplumsal kuralların dışına çıkıp öğrencisiyle birlikte olması da eski benliğini yıkip yeni bir benlik oluşumuyla doğal arzularını yaşama isteğini gösterir.

Ağaoğlu'ndan sonra Füzûzan'ın *47'liler* romanında cumhuriyet kadını tipi anne ile kızı arasında bir arzu çatışması yaşanır. Romanda öğretmen Nüveyre ve kızları Emine ile Seçil arasında bir nesil çatışması söz konusudur. Nüveyre simgesel düzene tabi olmuş bir kadın tipi olarak kızlarının da simgesel yasalara uymasını ister. Romanda Seçil annesinin isteği üzerini doğal arzularını bastırıp simgesele uysa da romanın sonunda intihar ederek bu düzenden kurtulmak ister. Emine ise annesi ve simgesel düzenle mücadele ederek yasak ve yasalara karşı çıkarak doğal arzularını yaşama geçirir.

Dört romanda da benlikleri sürekli id-ego-süperego mekanizmasında simgesele uyan kadınların doğal arzu sorgulaması kronolojik olarak evrimini tamamlar.

Bu çalışmadaki dört kadın yazarın romanlarındaki kadın karakterlere bakıldığında, Erken cumhuriyet değerleri yerini farklı yeni değerlere bırakır. Erken cumhuriyet kadını tipi anne ile cumhuriyetin ikinci nesli olan kızlar arasında bir çatışma ve değer değişimi yaşanır. İlk cumhuriyet kadınları simgeseldeki yasalara uyup arzularını bastırırken ikinci nesil cumhuriyet kadınları bu kurgusalılığı eleştirip özgür doğal arzularını yaşamak için mücadele eder.

Kaynakça

- Ağaoğlu, A. (1973). *Ölmeye Yatmak*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Anzieu, D. (2003). *Freud'un Otoanalizi ve Psikanalizin Keşfi*. Nesrin Tura (Çev.), İstanbul: Metis Yayınları.
- Atasü, E. (1998). Edebiyattaki Kadın İmgelerinde Cumhuriyet'in İzdüşümleri. İçinde A. Berktaş Hacımiraçoğlu (der.), *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 129-141.
- Bowie, M. (2007). *Lacan*. V. Pekel Şener (Çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Erbil, L. (1971). *Tuhaf Bir Kadın*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Ergün Atbaş, N. (2019). “Nezihe Meriç'in Korsan Çıkmazı Romanında Kadınlar”, *Umay Ana'dan Umay Hoca'ya Prof. Dr. Umay Günay Türkeş'e Armağan*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

- Freud, S. (2011). *Uygarlığın Huzursuzluğu*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Fürüzan,. (2015). *Kırk Yedi'liler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Genç, H. N., & Şahin, F. (2022). Nezihe Meriç'in Korsan Çıkmazı Adlı Romanında Toplumsal Cinsiyet Bakış Açısıyla Kadın ve Aile Olgusu. *International Journal of Filologia* 7, 27-38.
- Günay-Erkol, Ç. (2011). Osmanlı-Türk Romanından Çağdaş Türk Romanına Kadınlık: Değişim ve Dönüşüm. *Türkiyat Mecmuası* 21, 147-175.
- Hitchcock, L. A. 2015. *Kuramlar ve Kuramcılar*. Seda Pekşen (Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karakaş Aydın, D. (2024). Leyla Erbil'in Tuhaf Bir Kadın Adlı Eserinde "Din ve Kimlik" Algısı. *Advances in Women's Studies*, 6(2), 69-73.
- Lacan, J. (2013). *Fallusun Anlamı*. S. M. Tura (Çev.). İstanbul: Altıkkırkbeş Yayınları.
- Meriç, N. (1999). *Korsan Çıkmazı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Öztürkmen, A. (1994). *Türkiye'de Folklor ve Milliyetçilik*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Somay, B. (2022). *Bir Şeyler Eksik*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Sumbaş, A. (2017). Adalet Ağaoğlu'nun Ölmeye Yatmak Romanı Üzerinden Türk Modernleşmesi'nin Kadın İmgesinin Eleştirisi. *Mülkiye Dergisi* 41(2), 3-30.
- Yücekurt Ünlü, Ş. S. (2014) "*Tuhaf*" kadınların yazma uğraşı: *Leylâ Erbil'in romanlarında yazar kadın Başkışiler* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.